

Odnosi do jezika v slovenski, hrvaški in srbski računalniško posredovani komunikaciji

Damjan Popič,* Darja Fišer*†

* Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana
damjan.popic@ff.uni-lj.si

† Odsek za tehnologije znanja, Institut Jožef Stefan
Jamova cesta 39, 1000 Ljubljana
darja.fiser@ff.uni-lj.si

1. Uvod

V prispevku predstavimo odnose do jezika v slovenski, hrvaški in srbski računalniško posredovani komunikaciji (RPK). To izvedemo tako, da za vsak jezik na podlagi izbranih ključnih besed izoliramo tvite, vezane na jezikovno tematiko, in v njih poskušamo določiti prevladujoči odnos avtorjev. Tovrstna primerjava se nam zdi zanimiva zaradi sociolingvističnih in v veliki meri tudi političnih razmer po razpadu nekdanje Jugoslavije, med katerimi je prišlo do razhajanja standardov in poudarjanja nacionalnih jezikov (gl. Požgaj Hadži in Balažic Bulc, 2015). Raziskava temelji na Popič in Fišer (2017), kjer smo kategorizirali odnose do jezika in jezikovnih vprašanj v slovenski RPK, ki jo razširjamo na hrvaški in srbski prostor. S korpusno podprto sociolingvistično analizo ključne besede *pravopis* tako preverimo, v kolikšni meri se restandardizacija nacionalnih jezikov Hrvaške in Srbije odraža v RPK ter ali so odnosi do pravopisa primerljivi s tistimi v slovenskem okolju.

2. Sociolingvistična izhodišča

V pričujočem razdelku predstavimo sociolingvistična izhodišča za raziskavo odnosov v slovenskem, hrvaškem in srbskem jezikovnem okolju, na katerih temelji izbor ključnih besed za analizo. Čeprav gre za podobna jezikovna okolja, za analizo ne moremo uporabiti povsem prekrivnega nabora ključnih besed, saj so nekatere specifične samo za eno od okolij (npr. vejica za slovensko in cirilica za srbsko govorno okolje). V nadaljevanju izpostavimo nekatere specifične posameznih okolij, na podlagi katerih smo izbirali ključne besede za izvedbo analize.

2.1. Slovensko govorno okolje

Kot ugotavljamo v prispevku Popič in Fišer (2017), je slovensko jezikovno okolje izrazito direktivno naravnano (gl. Škiljan, 1999), jezikovna raba oz. obvladovanje jezikovnega standarda pa je v veliki meri nosilka družbenega prestiža. Zaradi prestižne in normativne narave jezikovne regulacije, v kombinaciji s pestro zgodovino poskusov slabljenja slovenskega jezika s strani močnejših jezikov, zlasti nemščine in srbohrvaščine, je jezik postal temeljni slovenski simbol razlikovalnosti od drugih narodov (gl. Popič, 2014), argument jezikovnega (ne)znanja pa je postal prestižni argument moči, kar pomeni, da se domnevno nepoznavanje jezika pri nekom zelo pogosto izrablja kot argument tipa *ad hominem*.

Seveda je določena mera družbene stratifikacije, ki jo nosi jezikovna raba, v jeziku povsem inherentna (gl. npr. Labov 1966), vendarle pa je slovensko jezikovno okolje specifično v tem oziru, da je slovenski pogled na jezik oblikoval prav odklonilni odnos do tujega, ki ga je pojil predvsem strah pred agresorji, to pa je tudi eden glavnih razlogov za poudarjanje jezikovne pravilnosti in *dobrega* jezika. Kljub izrazito ugodnemu trenutnemu položaju slovenščine kot evropskega jezika pa tovrstni strah še vedno obstaja v obliki purističnih teženj znatnega dela slovenske normativistike kot tudi nestrokovne javnosti (Popič in Fišer, 2017).

V predhodnih raziskavah tako ugotavljamo, da je odnos slovenskih uporabnikov RPK izrazito normativno usmerjen in da se argument jezikovnega (ne)znanja pogosto uporablja kot argument moči v javni diskusiji (Popič in Fišer, 2017). Te odnose v končnem prispevku primerjamo s tistimi v hrvaškem in srbskem kulturnem okolju.

2.2. Hrvaško govorno okolje

Kot izpostavljata Požgaj Hadži in Balažic Bulc (2015: 71), je »[m]ed jeziki, nastalimi na novoštokavski narečni osnovi, [...] v 90. letih največ sprememb doživel hrvaški standardni jezik«. Pri tem je bistvenega pomena to, da je imel nabor izbrane leksike na Hrvaškem velik simbolni naboj, hkrati pa je utrjeval hrvaško nacionalno identiteto (Kordić, 2010). »Tako so bili govorniki, ki so uporabljali ustrezno leksiko, označeni kot domoljubi, govorniki, ki te leksike niso uporabljali, pa nenadoma niso govorili »čistega« hrvaškega jezika in so

zato dobili različne »politične etikete« (ibid.). Zato so se govorniki v svojem lastnem jeziku počutili nelagodno in se jim je celo zatikalo ob iskanju »prave« besede (Badurina, 2015: 69).

Obenem se je »[h]rvaška jezikovna politika v 90. letih lotila tudi tujih besed, še posebej srbizmov« (Požgaj Hadži in Balažič Bulc, 2015: 73), vse to pa so podpirale vladajoče politične elite (Požgaj Hadži in Balažič Bulc, 2015: 72), »[z]ato je to obdobje idealno za objavljane razlikovalnih slovarjev hrvaškega in srbskega jezika, slogovnih priročnikov in slovarjev odvečnih besed v hrvaščini, ki vneto opisujejo do tedaj 'prepovedane' leksikalne razlike med hrvaščino in srbsščino (Požgaj Hadži in Balažič Bulc, 2015: 73). Na podlagi sociolingvističnih razlik se zato pri analizi odnosov do hrvaškega jezika osredotočamo predvsem na jezik, tujke, slovarje, slovnico in pravopis.

2.3. Srbsko govorno okolje

Za razliko od številnih sprememb, ki jih je doživel hrvaški jezik, se srbski jezikovni standard na zunaj v politično napetih 90. letih ni spremenil (Požgaj Hadži in Balažič Bulc 2015: 75): »Za razliko od Hrvaške, kjer so vladajoče politične elite nacionalizirale jezik s pomočjo različnih institucij (akademije, inštituta za hrvaški jezik, sveta za hrvaški jezik ipd.), so za srbski jezik in srbsko nacijo v Srbiji 'skrbele' neformalne skupine. Vendar daleč od tega, da se v srbsščini ni dogajala nacionalizacija jezika, gre le za drugačno vrsto nacionalizma.« Po besedah Bugarskega (2012: 52) gre v Srbiji za »reduktivni tip nacionalizma, ki želi predvsem zagraditi in zavarovati lastno ozemlje«.

Pri srbski jezikovni situaciji nas bo med analizo zanimala predvsem diada cirilica : latinica, saj je v primerjavi s hrvaškim in slovenskim okoljem povsem specifična. Po tem, ko je v drugi polovici 20. stoletja latinica skorajda izpodrinila cirilico, so mnogi to doživeli kot napad na srbsko samobitnost. Odgovor na tovrstne napade je bila sprememba 10. člena srbske ustave (leta 2006), s katerim je država latinici odvzela status alternativne pisave, »kar pa ni bilo v skladu z realnostjo« (Požgaj Hadži in Balažič Bulc, 2015: 77).¹

3. Analiza odnosov do jezika v RPK

3.1. Gradivo

Za raziskavo odnosov do jezika v RPK v obravnavanih jezikovnih skupnostih uporabimo izolirane tvite iz treh različnih korpusov, in sicer iz korpusa Janes (Erjavec et al., 2018) za slovenščino, iz 25-milijonskega korpusa hrvaških tvitov Tweet-hr² za hrvaški jezik ter iz 205-milijonskega korpusa Tweet-sr³ za srbski jezik. Za vsak jezik izberemo relevanten nabor ključnih samostalnikov, za katere obstaja velika verjetnost, da so uporabljene v tvitih, ki izražajo odnos do jezika. Ključne besede, ki se med jeziki delno prekrivajo (npr. *pravopis*, *slovnica/gramatika*, *jezik*), delno pa so o prilagojene kulturnim specifikam obravnavanih področij (npr. *latinica*, *ćirilica*, *tuđica*), so podane v Tabeli 1.

Slovenščina		Hrvaščina		Srbščina	
Ključna beseda	Frekvenca	Ključna beseda	Frekvenca	Ključna beseda	Frekvenca
jezik	38.234 (142,40/mio)	gramatika	139 (5,40/mio)	ćirilica	3.967 (19,28/mio)
pravopis	1.465 (5,50/mio)	hrvatski	19.668 (763,50/mio)	gramatika	2.310 (11,23/mio)
slovenščina	12.041 (44,90/mio)	jezik	3.581 (139,01/mio)	jezik	28.182 (136,90/mio)
slovnica	2.097 (7,81/mio)	pravopis	209 (8,11/mio)	latinica	1.473 (7,16/mio)
vejica	4.003 (14,91/mio)	riječnik/rječnik	196 (7,61/mio)	pravopis	2.350 (11,42/mio)
/	/	tuđica	8 (0,31/mio)	srpski	74.525 (362,10/mio)

Tabela 1: Ključne besede za slovenščino, hrvaščino in srbsščino.

Ob zavedanju, da so nekatere ključne besede lahko uporabljene tudi v pomenih in kontekstih, ki za pričujočo raziskavo niso relevantni, ni presenetljivo, da sta izraza *hrvaški* in *srbski* toliko pogostejša od vseh ostalih

¹ Zelo indikativne so tudi nedavne pobude za kaznovanje rabe latinice v Srbiji, ki naj bi ob uvedbi sveta za srbski jezik uvedla tudi kazni za uporabo latinice v uradnih kontekstih, kazni pa naj bi znašale do milijon srbskih dinarjev

² https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=tweet_hr&struct_attr_stats=1&subcorpora=1

³ https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=tweet_sr&struct_attr_stats=1&subcorpora=1

ključnih besed na seznamu. Izstopa pa dejstvo, da je relativna frekvenca za ključno besedo *jezik* v vseh treh jezikih primerljiva. Glede na relativno frekvenco je *pravopis* najpogostejši v srbsščini, sledi mu hrvaščina, šele nato pa slovenščina, v kateri se pojavlja dvakrat redkeje kot v srbsščini. Tudi *slovnica* je najpogostejša v srbsščini, sledi ji slovenščina, na zadnjem mestu pa je hrvaščina, v kateri je dvakrat redkejša kot v srbsščini. V srbsščini po pogostosti izrazito izstopa *ćirilica*, ki je še pogostejša od slovenske vejice. Hrvaške *tuđice* pa zaradi izjemno nizke frekvence v nadaljnje analize nismo vključili.

3.2. Razvrščanje

Tvite v vseh treh jezikih, vključenih v raziskavo, ki vsebujejo izbrane ključne besede, nato razvrstimo v kategorije glede na odnos, ki ga do jezika avtor tvita izkazuje. Za to uporabimo tipologijo in smernice za označevanje, razvite za slovenščino (Popič in Fišer, 2017). Za to različico prispevka smo za vse tri jezike za vsako kategorijo označili pojavitve ključne besede *pravopis*, ki je v vseh obravnavanih jezikih enaka, s čemer smo želeli preveriti ustreznost tipologije tudi za druge jezike in dobiti prvi vpogled v podobnosti in razlike v odnosu govorcev do pravopisa. V nadaljnjih analizah bomo z njo označili po 100 naključno vzorčenih tvitov za vsako ključno besedo za vse tri jezike. Na podlagi teh oznak bomo nato opravili primerjalno kvantitativno analizo odnosa do jezika v slovenskem, hrvaškem in srbskem prostoru.

Odnos	Slovenščina	Hrvaščina	Srbsščina
vprašalni	Veste, da se po Slovenskem pravopisu imena praznikov datumov, razen tistih, ki so izpeljana iz priimkov, pišejo z malo začetnico?	Pazite li na pravopis i gramatiku na društvenim mrežama?	Da li ima neko knjigu pravopisa, priručnik neki?
informativni	Nekaj napotkov je menda v slovenskem pravopisu .	Relevantni pravopis je online i jednostavan je za upotrebu http://t.co/oFvpzNyDci pa nema više izlike za nepismenost:)	Đ se po novom pravopisu, u zvaničnoj upotrebi, piše Dj.
pritoževalni	to tudi meni živec potegne, ker ne poznajo niti osnov pravopisa , pa nastanejo taka skropucala, da je groza	Meni hrvatski pravopis je sve gori. Užas	O jebem ti državu kad se pravopis promeni minimum 4 puta samo za mog školovanja
šaljivi	Pravopis je zarota levosučnih akademikov.	Inace ne volim viceve, ali novom pravopisu u Hrvata, kao laik, povremeno moras priznati komični momenat.	Ana, mislim da će da me ubace u pravopis neki ako nastavim ovako
dismisivni	Siromak si. V pameti in znanju pravopisa.	Ne znam prema kojim to kriterijima se danas zapošljavaju novinari koji fejlaju već na pravopisu .	ŠUPČINOO Pre svega, ne znaš pravopis.
defenzivni	Aja, a zdej smo pa pri pravopisu. A je argumentov zmanjkal.	Ne vjeruj ženi s lošim pravopisom .	Kad baba pocne da ti kenja o srpskom pravopisu i nacinu izrazavanja danasnjih tinejdzera...
opravičujoči	Sram me je za " moj" pravopis ...	nemojte mi o pravopisu na rano jutro, nisam nepismena samo lijena	Zbog tvitera cu iz pravopisa da imam keca
idiomatični	Kdor se še nikoli ni zatipkal, naj vrže pravopis vame ☺	" Pravopis sa zvijezdama " bih gledao.	Godine prolaze, greške u pravopisu ostaji.
nacionalistični	Če se imate za velikega Slovenca, se najprej naučite pravopisa .	Spasimo spomenik Ljudevitu Gaju jer je bio ustaša i kao ustaša stvorio je ustaški pravopis 1830	Ako si hejter i pljuvač nauči barem svoj maternji jezik i pravopis .
puristični	Pravopis deklica, pravopis :) ;)	Zašto nitko ne provjeri pravopis prije tiska? Sramočenje	Kažu da je pravopis na tviteru nebitan. Ja baš izbegavam pravopisne greške. Mora biti savršeno napisan svaki tvit.

Tabela 2: Odnosi do jezika v slovenščini, hrvaščini in srbsščini na primeru pravopisa.

Za vse tri jezike je značilen pogost dismisiven in nacionalističen ton, ki opravljanje vidnejših funkcij (npr. v politiki) pogojuje s poznavanjem pravopisa, prav tako pa diskreditira strokovnost vseh, ki pravopisa ne upoštevajo. V vseh treh jezikih je prav tako precej razširjeno opravičevanje za pravopisno neustrezne tvite, v slovenskem korpusu pa je bistveno več vprašanj o pravilni rabi jezika. V slovenskem in hrvaškem korpusu naletimo na račune, katerih osnovni namen je tvitanje o pravopisnih

vprišanih, medtem ko v srbskem korpusu nanje nismo naleteli. Zanimivo je, da sta bila glede na zadetke tako v srbskem kot hrvaškem korpusu v istem obdobju objavljena nova pravopisa za ta dva jezika, saj se številni tviti nanašajo na izid novega pravopisa, ki je večinoma sprejet z neodobravanjem. V obeh korpusih je pogosto pritoževanje o prevelikem številu obstoječih pravopisov, na kar v slovenskem korpusu nismo naleteli. V hrvaškem korpusu je v povezavi s pravopisom še najmanj nacionalističnih izjav, prisotno pa je – v našem naboru raziskovanih okolij – izrazito singularno dožemanje pravopisa kot jeziko(slov)nega dela, ne zgolj kot nabora občeveljavnih pravil v okviru jezikovnega predpisa, kar je značilno za slovensko in srbsko jezikovno okolje.

4. Sklep

V prispevku smo predstavili zasnovano primerjalno raziskavo odnosov do jezika v treh sorodnih jezikovnih okoljih, kot se izkazuje v slovenskih, hrvaških in srbskih tvitih. Z njo bomo v nadaljnjih raziskavah ugotavljali, v kolikšni meri so odnosi do jezika v teh skupnostih prekrivni in v katerih točkah se razlikujejo, obenem pa bomo poskušali za morebitna razhajanja poiskati v sociolingvističnih okvirih divergentnega razvoja vseh treh jezikov v zadnjih dveh desetletjih in pol.

Literatura

- Lara Badurina. 2015. Standardizacija ili restandardizacija hrvatskoga jezika u 90-im godinama 20. stoljeća. V: T. Pišković, T. Vuković (ur.): *Jezične, kulturne i književne politike*, str. 57–79, Zagreb: Zagrebačka slavistička škola.
- Ranko Bugarski. 2012. *Portret jednog jezika*. Beograd, Biblioteka XX vek.
- Tomaž Erjavec, Nikola Ljubešić in Darja Fišer. 2018. Korpus slovenskih spletnih uporabniških vsebin Janes. V: D. Fišer, ur., *Viri, orodja in metode za analizo spletne slovenščine*, str. 16–43. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Snežana Kordić. 2010. *Jezik i nacionalizam*. Zagreb, Durieux.
- William Labov. 1966. *The Social Stratification of English in New York City*. Washington, Center for Applied Linguistics.
- Damjan Popič. 2014. *Korpusnojezikoslovna analiza vplivov na slovenska prevodna besedila*. Doktorsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Damjan Popič in Darja Fišer. 2017. Fear and loathing on Twitter : attitudes towards language. V: STEMLE, Egon W. (ur.), WIGHAM, Ciara R. (ur.). *Proceedings of the 5th Conference on CMC and Social Media Corpora for the Humanities (cmccorpora17)*, str. 61–64, Bolzano.
- Vesna Požgaj Hadži in Tatjana Balažic Bulc. 2015. (Re)standardizacija v primežu nacionalne identitete: primer hrvaškega, srbskega, bosanskega in črnogorskega jezika. *Slovenščina 2.0*, 3(2):67–94.